

rak köstekler, yerinde saymasına sebep olur. Bunun için Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî *Âdâbü'l-mürîdîn*'de, Ebü'l-Hafs Sühreverdî *Avârifü'l-ma'ârif*'te bidâyet ehlinin uymaları gereken kurallar üzerinde önemle durmuşlardır. Bidâyet ehli olanların alışkanlıklarını terketmeleri, namaz kılıp oruç tutmaları ve Kur'an okumaları, daha da önemlisi Allah sevgisi ve korkusu gibi kalbin amellerine ağırlık vermeleri, içlerinden geçen vesveseleri sıkı bir biçimde kontrol altında bulundurmaları icap eder. Büyükler için itaatkâr bir evlât, küçükler için şefkatli bir baba, akrân için vefakâr bir dost olmaları gerekir. Ayrıca mübtedî, sûfîler gibi giyinmeli, onlar gibi hareket etmeli ve her yönden onlara benzemeye çalışmalıdır.

Tasavvufta haller ve makamlar sınıflandırılmaya tâbi tutulunca bidâyet hâlinde ve mübtedîlerden önemle söz edilmeye başlanmıştır. Bidâyet ehlinin tasavvufî makamlardaki yerini ilk olarak Herevî göstermiş, sülûk ehli için yüz makam tesbit ederek bunların ilk onunu bidâyet ehline, son onunu da nihâyet ehline ayırmıştır (*Menâzil*, s. 3 vd.). Herevî'ye göre yakaza, tövbe, muhasebe, inâbe, tefekkür, tezekkür, i'tisâm, firar, riyâzet ve semâ bidâyet ehline ait makamlar olup *bidâyât* (başlangıçlar) adını alır. Mârifet, fenâ, bekâ, tahkik, telbîs, vücûd, tecrid, tefrid, cem' ve tevhid nihâyet ehlinin makamlarıdır ve bunlara da *nihâyât* (sonlar) adı verilir. İki arasında yer alan seksen makam ise evâsırta aittir. Herevî ayrıca yüz makamdan her birini üçe ayırır. Meselâ firar makamı üç türdür. Avâm cehaletten ilme, tembellikten çalışmaya; havas haberden müşahedeye, şekilden esasa, havâssü'l-havâs ise mâsivâdan Hakk'a firar eder. Buna göre yüz halden ve makamdan her birinin bir bidâyeti, bir ortası ve bir de nihâyeti vardır. Böylece sâlikin en son halinin ve makamının bir bidâyeti bulunduğu gibi ilk halinin ve makamının da bir nihâyeti vardır. Esasen Hakk'a giden yolun nihâyeti bulunmadığından mutlak bir nihâyetten söz edilemez; bidâyet ve nihâyet sonsuza kadar sürer gider. Abbâdî *Sûfînâme*'de mübtedîlerin amellerini irade, tövbe, riyâzet, zühd, havf, recâ, sabır, zikir, istiğfar, hürmet ve hizmet şeklinde sıralar. Sâlik her vakit bidâyet halini yaşar. Nitekim Cüneyd tasavvufu, "Nihâyeti bi-

dâyetine dönüştürmektir" diye tarif etmiştir. Her nihâyet ehli aynı zamanda bidâyet ehli olduğundan başlangıçta bağlı kalınması gereken edep kaidele-ri ve şer'î hükümler her vakit lüzumludur. Mübtedîlere zâhir ehli, müntehi-ler batın ehli adı da verilir.

Mutasavvıflar nihâyet ehlinin bidâyet ehlinde daha temkinli olduğunu, bunların dinî hükümlere uymada daha çok dikkat gösterdiklerini, şathiye, cezbe, vecd, semâ ve keramet gibi hallerin umumiyetle bidâyet ehlinde görüldüğünü söylerler. Bundan dolayı Cüneyd-i Bağdâdî şathiyelerine bakarak Bâyezîd-i Bistâmî'yi nihâyet ehlinde saymamıştır. İmâm-ı Rabbânî de aynı düşünceyle İbnü'l-Arabî'nin dinin zâhirine uymayan sözlerini onun bidâyet ehlinde oluşuna bağlamıştır.

Bidâyet ve nihâyet meselesi tasavvufî ilgili tariflerde de söz konusu edilmiştir. Meselâ Cerîrî bidâyet haline göre tasavvufu, "Her çeşit kötü huyları bırakıp iyi huylar edinme" biçiminde tarif ederken Cüneyd-i Bağdâdî nihâyet haline göre, "Hakk'ın seni sende öldürüp kendisiyle yaşatmasıdır" şeklinde tarif etmiştir.

Bidâyet, "ruhların elest meclisinde ahid verip kulluğu kabullenmeleri" mânâsında da kullanılmıştır. Böylece mutasavvıflar tasavvufu elest meclisinden başlatmış olurlar. Gaye yine asla dönmektir. Tehânevî bidâyeti, "isim ve sıfatların hakikatleriyle bezenme" şeklinde tarif eder ve bunun üç mertebesinde bahseder. Bunlara bidâyet, tava-sut ve hitam berzahları adı verilir; bundan sonra sonsuz olan zât-ı kibriyâya varılır (*Keşşâf*, "insân" md.).

BİBLİYOGRAFYA:

Tehânevî, *Keşşâf*, "Bidâyet", "İnsân" md.leri; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, "Bidâyet" md.; a.mlf., *Ferheng-i 'Ulûm-i 'Aklî*, Tahran 1361 hş., s. 1-19; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 275-276; Süleimî, *Tabakât*, s. 23, 441, 566; Herevî, *Menâzil*, s. 3 vd., 7; a.mlf., *Tabakât*, s. 45-135; Ahmed-i Câmî, *Ünsû'l-tâ'ibîn*, Tahran 1350 hş., s. 228; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Sûfînâme* (nşr. Gulâm Hüseyin-i Yûsufî), Tahran 1347 hş.; Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire, ts. (Dârü'l-Vatani'l-Arabî), s. 52; Baklî, *Şerh-i Şaḥ-ḥiyyât*, s. 116, 564; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâḥ*, s. 52, 138; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 531; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, I, 54, 73; IV, 128; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sa'îl*, s. 48; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 70; Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256, s. 139.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD

(بداية المجهتد)

Meşhur İslâm filozofu ve fakihi
İbn Rüşd'un
(ö. 595/1198)

Mâlikî fıkhnâ dair eseri.

Tam adı *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* olup mezhepler arası karşılaştırmalı bir fıkıh kitabıdır. Fıkıh usulüne dair birkaç sayfalık mukaddimeden sonra "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Akdiye" ile son bulan toplam yetmiş bölümden (kitâb) oluşmaktadır. Eserde Endülüs'te hâkim olan Mâlikî mezhebi yanında Şâfiî ve Hanefî mezhepleri de esas alınmakla birlikte, incelenen her mesele üzerinde sahâbe ve tâbiînden itibaren müellifin asrına kadar gelmiş geçmiş müctehidlerin görüşleri ve bunların dayandığı deliller kaydedilmekte, zaman zaman müellif tarafından müstakil ichtidat ve tercihler de yapılmaktadır (meselâ bk. I, 9, 15, 23, 34, 51, 60). Ayrıca mezheplerin görüş birliğine vardıkları meselelerde ittifakın dayanağı, ihtilâf ettikleri hususlarda da ihtilâf noktaları belirtilmektedir. Müellif bu metoduyla ihtilâf ve illetleri inceleyenlerin aydınlatılması ve naslardan hüküm çıkarma (istinbat) melekelerinin geliştirilmesini gaye edinmiştir; eserine *Bidâyetü'l-müctehid* adını vermesi de bunu göstermektedir. İbn Rüşd her ne kadar Mâlikî mezhebini diğerlerine tercih etmekteyse de bu durum aşırı bir mezhep bağlılığına varmamakta ve zaman zaman İmâm Mâlik'in görüşlerini tenkit ederek farklı kanaatler ileri sürdüğü görülmektedir (meselâ bk. I, 45, 48).

Müellifin delil olarak zikrettiği hadislerin sened ve metin tenkitlerine de yer vermesi (meselâ bk. I, 13, 19, 28, 29, 33, 34; II, 10, 18), filozof olduğu için eserinde aklı ön planda tuttuğuna dair hakında ileri sürülen iddiaların gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Hadis kaynakları arasından Mağribîliler'in genel yaklaşımına uygun olarak Müslim'i Bu-hârî'ye, bu ikisini de diğerlerine tercih etmesine rağmen yeri geldikçe başka kaynaklara da başvurmuştur.

İbn Rüşd'un çeşitli konularda kendi kanaatini belirtirken veya görüşler arasında tercih yaparken tıp, tabii ilimler ve astronomi sahalarındaki bilgilerini de kullandığı dikkati çekmektedir. Me-

selâ gebe kadınlardan gelen kanın hayız veya istihâze kanı olduğu hususunda ihtilâflarla ilgili olarak Hipokrat ve Galen gibi hekimlerin sözlerine yer verirken (I, 46), ölünün defni meselesinde defin işinin çabuklaştırılması gereğini zikrettikten sonra hekimlerin, boğulma veya kalp krizi gibi sebeplerden ölenlerin tekrar hayata dönüşme ihtimaline karşı üç gündün önce defnedilmemesi gerektiği yönündeki görüşlerini vurgularken (I, 191), köpek artığının dinî hükmünün belirtilmesi sırasında onun kuduz olma ihtimalini ele alırken (I, 27) kendi tıp bilgisini devreye sokmaktadır. Yine ölü hayvanın kemik ve kıllarının necis olup olmadığı hususunda âlimler arasındaki görüş ayrılıklarını değerlendirmeye tâbi tutarken biyoloji ve botanik bilgisini kullanmakta (I, 68), Halîl b. Ahmed'in şafak vaktiyle ilgili görüşünü ele alırken (I, 84) veya rûyet-i hilâl hadisinde havanın kapalı olması durumunda takdirde bulunulması gerektiğine dair ifadeyi açıklarken bundan kastın astronomik ölçümler olduğu yönündeki görüşlere yer vererek astronomi bilgisini ortaya koymaktadır (I, 241).

Fas (1327), Kahire (1329, 1334, 1335, 1339, 1371, 1928, 1960, 1966, 1983), İstanbul (1333), Tunus (1344), Kum (1406) ve Beyrut'ta (1980) pek çok defa iki cilt halinde basılan eser ayrıca Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî tarafından hadislerinin tahrîci yapılmak, Yûsuf Abdurrahman el-Mar'asî, Adnan Ali Şellâk ve dğr. tarafından tahkik edilmek suretiyle de yayımlanmıştır (I-VIII, Beyrut 1407/1987). Ahmed Meylânî'nin Türkçe'ye tercüme ettiği (I-II, İstanbul 1973-1976; I-IV [redaksiyon, hadis tahrîci ve düzenleme: Vecdi Akyüz], İstanbul 1991) eserin "Cihâd" bölümü Rudolph Peters tarafından *Jihad in medieval and modern Islam. The chapter on jihad from Averroes' legal handbook 'Bidâyat al-mudjtahid' and the treatise 'Koran and fighting' by the late Shaykh al-Azhar Maḥmūd Shaltūt* adıyla İngilizce'ye (Leiden 1977), "Nikâh" ve "Talâk" bölümleri Ahmed Laîmêche tarafından *Du Mariage et de la Dissolution* adıyla (Alger 1926), "Hibât", "Veşâyâ", "Ferâ'iz" ve "Akdîye" bölümleri de yine aynı müellif tarafından *Des Donations, des Testaments, des Successions, des Jugements* adıyla Fransızca'ya (Alger 1928) çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), I-II; Serkis, *Mu'cem*, I, 108; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 836; A. S. Fulton — M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 494; Cürç Şehâte Kanavâtî, *Mu'ellesâtü İbn Rüşd*, Cezayir 1978, s. 223-224; Âyide İbrâhim Nasîr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lletî nüşiret ft Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 45; Ma'a'l-mektebe, s. 354-355; J. D. Pearson — W. Behn, *Index Islamicus: 1976-1980*, London 1983, II, 29; Abdullah Kennûn, "İbn Rüşd el-Fakîh", *ed-Dîrâsâtü'l-İslâmiyye*, IV/1, İslâmâbâd 1969, s. 102-107.

CENGİZ KALLEK

BİDER

(bk. MUHAMMEDÂBÂD).

BİDİL

(بیدیل)

Mîrzâ Abdülkâdir b. Abdilhâlık Arlâs
(ö. 1133/1720)

İran şiirinde

Hint üslûbunun (sebk-i Hindî)
önde gelen temsilcilerinden.

1054'te (1644) Hindistan'ın Bihâr eyaletinde Azîmâbâd'da (Patna) doğdu. Babası Mirza Abdülhâlik Orta Asya'da Arlâs adlı bir Çağatay kabilesine mensuptu. Cedleri Bâbü'r döneminde (1526-1530) Hindistan'a gelip Hint-Türk İmparatorluğu ordusunda görevlendirilmişlerdi. Bir süre sonra ordudaki görevini bırakıp Kâdiriyye tarikatına intisap eden babası, mürşidi Mevlânâ Kemal'in tavsiyesiyle oğluna bu tarikatın kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî'nin adını verdi. Şiir yazmaya başladığı dönemde Remzî mahlasını kullanan Abdülkâdir yine şeyhi Mevlânâ Kemal'in isteği üzerine Bîdil mahlasını aldı.

Dört buçuk yaşında iken babasını kaybeden Bîdil, üvey amcası ve aynı zamanda babasının müridi olan Mirza Kalender'in ve daha sonra da tüccar ve büyük bir fakih olan dayısı Mirza Zarîf'in himayesi altına girdi. İyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Bîdil 1070'te (1659-60) Bengal'deki birçok büyük şehiri gezdi ve Orissa'ya (Cuttack) gidip üç yıl kaldı. Burada dayısı Mirza Zarîf vasiyetiyle döneminin kutbu sayılan Şah Kâsım Hüvelahî'ye intisap etti. Dayısının ölümü üzerine Orissa'dan o zaman Şahcihanâbâd adı verilen Delhi'ye geldi (1664). Üzerinde büyük bir mânevî tesir bırakan Şâh-ı Kâbü'l ile burada tanıştı. Yirmi yıl boyunca Delhi ile Ekberâbâd (Agra), Mat-hûrâ, Lahor ve Attok arasında çeşitli se-

Abdülkâdir
Bîdil'i
tasvir eden
bir minyatür
(Oriental
Miniatures...
Taşkent 1980,
resim 92)

yahatler yaptı. Evrengzîb'in maiyetinde bir asilzade ve aynı zamanda bir şair olan Âkıl Han Râzî'nin iltifatına mazhar oldu. Yirmi beş yaşında evlendi ve Evrengzîb'in oğlu A'zam Şah'ın ordusunda görev aldı. Bir süre sonra bu görevinden ayrıldı. Yirmi altı yaşında iken yazdığı *Tılsım-ı Hayret* adlı mesnevisini, sarayda yüksek bir görevde bulunan Newvâb Şükrullah Han'a gönderdi. Şükrullah Han ve oğlu Şâkir Han tarafından Delhi'de bir mâlikâne ve maaşla taltif edildiğinde kırk bir yaşındaydı. Şükrullah Han ve onun ölümünden sonra Delhi valisi olan oğlu Şâkir Han sayesinde Bîdil malî yönden sıkıntı çekmeden yaşadı. Altmış yedi yaşında iken oğlu Abdülhâlik'in ölümü (1711) onu çok sarstı ve üzüntüsünü, ünlü Türk şairi Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i üzerinde de tesirleri görülen mersiyesiyle dile getirdi. I. Bahadır Şah'ın (1707-1712) ölümü üzerine baş gösteren siyasî istikrarsızlıklar onu da etkiledi ve idare mevkiinde bulunan bazı arkadaşlarının bir saray darbesiyle yönetimden uzaklaştırılmaları üzerine yetmiş yedi yaşında iken Delhi'den kaçarak Lahor'a gitti. Durum düzeline bir buçuk yıl sonra tekrar Delhi'ye döndü. 4 Safer 1133'te (5 Aralık 1720) tifodan öldü ve evinin bahçesine gömüldü. Nâdir Şah'ın buraları istilâsı sırasında yıkılan mezarı zamanla kayboldu.

Eserleri. Döneminde hâkim olan Farsça dışında Arapça, Bengalce, Urduca, Sanskritçe ve cedlerinin dili olan Çağatay Türkçesi'ni de bildiği anlaşılan Bîdil eserlerini Farsça olarak yazdı. Tasavvufun ve Hint felsefesinin etkisi altında kalan Bîdil'in şiirlerinde varlığın sırrını çözmeye yönelik bir çaba görülür. Bu ça-